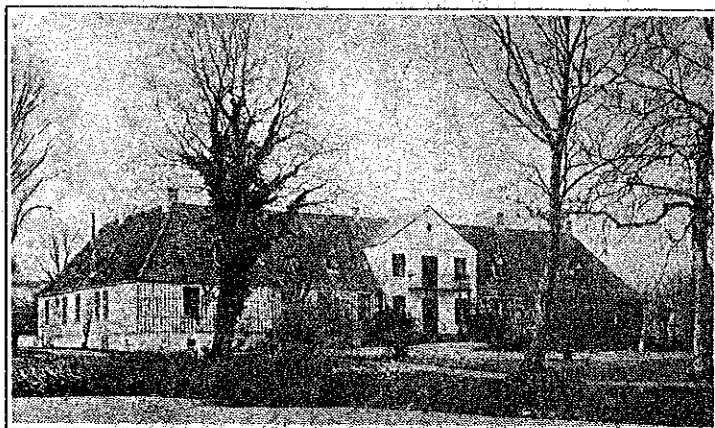

GREVE LOKALHISTORISKE FORENING

BIDRAG TIL
GREVE KOMMUNES HISTORIE

HÆFTE NR. 35 Valentinerne på Gjeddesdal 1822-1927

Hæfte nr. 35 i serien
"Bidrag til Greve kommunes historie"

**Valentinerne på Gjeddesdal
1822-1927**

et kapitel af dansk landbrugs historie

AF

CARL ERIK ANDRESEN

GREVE LOKALHISTORISKE FORENING
November 1992

Udgivet af Greve Lokalhistoriske Forening
November 1992
Layout Ole Eriksen
1. oplag 375 eksemplarer

FORORD

Med udgivelsen af de to artikler "Valentinerne på Gjeddeshal 1822-1927 - et kapitel af dansk landbrugshistorie" og "En velnæret arbejder er som en kjærnefodret hest. Adolph Valentiner og arbejdsforholdene på Gjeddeshal 1831-1868" (udkommer foråret 1993) genoptager Lokalhistorisk Forening udgivelsen af de "Gule hefter", som har været afbrudt nogle år.

De to nye hefter er lavet i samarbejde med Greve Museum, hvis arkivar Carl Erik Andresen har stået for tekst og udvælgelse af billeder. Arbejdet blev påbegyndt i forbindelse med museets udstilling "Gjeddeshal - godset og dets betydning", men det foreliggende er en udvidelse i forhold til den del af udstillingens tekster om landbruget på Gjeddeshal.

I det foreliggende gule hefte berettes om den udvikling, der skete efter Valentinerne's overtagelse af Gjeddeshal 1831 med forbedring af jorden, mejeribrug osv. Det er i virkeligheden et lille stykke landbrugshistorie, for Valentinerne var førende både hvad angik indførelse af nye metoder, og i debatten om dem.

Det næste gule hefte har titlen "En velnæret Arbejder er som en kjærnefodret Hest". Det handler om personen Adolph Valentiner, de ansattes forhold på godset, og de overvejelser, Valentiner gjorde sig for at kunne få mest mulig udbytte af de ansattes arbejdskraft. Det knytter sig til det sidst udgivne hefte "Valentinerne på Gjeddesdal 1822-1927 - et kapitel af dansk landbrugshistorie", som det supplerer for perioden 1831-1868, men hvert hefte kan udmærket læses hver for sig.

Vi håber med dette initiativ at kunne genoptage den gode tradition med udgivelse af de uprætentiøse gule hefter, og vi modtager gerne forslag til nye udgivelser.

Ole Eriksen

INDHOLD

Godset Gjeddesdal

Heinrich Christian - den første Valentiner

Studeopfedning
Hvorfor opdrættede man stude på Gjeddesdal

Adolph - den anden Valentiner

Adolph Valentiner som landmand
Den nøjagtige bogføring
Adolph Valentiner - en agtet mand
Mejeridrift - en sikker indtægt

Heinrich Nicolai - den tredje Valentiner

Vandmejeriet
Ismejeriet
Centrifugen
Den sidste centrifugering på Gjeddesdal

Adolph Hermann - den fjerde Valentiner

Noter

Litteratur og kilder

Gjeddesdal Gods ligger omkranset af skov på den ellers åbne "Héden" lidt nord for Greve landsby. Alene på den måde adskiller de sig fra det omliggende samfund, men det hørte nu engang med til forstillingen om et gods, at der var park og skov i nærheden med mulighed for slentreture og jagt.

Godset, der er det eneste i kommunen, markerer sig også på andre måder. Dels har det haft stor betydning for egnen og dens beboere, dels har det i 1800-tallet indskrevet sig i landbrugshistorien. Det begyndte da den holstenske slægt Valentiner i 1822 købte den dengang ret forsømte landbrugsejendom.

Det er de tre Valentinere, Heinrich Christian Valentiner (1767-1831), Adolph Valentiner (1803-1868) og Heinrich Nicolai Valentiner (1834-1921), der er i centrum af denne artikel. Men først lidt om godsets forhistorie.

Godset Gjeddesdal

Det område, der skulle blive til Gjeddesdal gods, blev samlet af Erik Krag i 1669. Hvor parken er nu, lå tidligere det lille sted Pårup med to bondegårde. Det blev lagt sammen med Kongens Enge i Karlslunde, ødegården Trustrup, en del af Torslundelilles bys jorder, 2 jorder kaldet Tordrup samt Torslunde mølle.

Den næste ejer, gehejmeråd Holger Vind, nedrev Pårupgården og opførte i stedet en ny gård. Den kaldte han Gjeddesdal efter sin

hustru Margrethe Gjedde. Den nyopførte gård blev hovedgård for hele godset. Ved kongelig bevilling blev godset 1676 tillagt adelige sædegårdsrettigheder, som bl.a. medførte skattefrihed.

I en lang årrække i 1700-tallet indgik Gjeddesholm i familien Benzons ejendomme. Den første af slægten var gehejmeråd, dr. jur. Niels Benzon. Han var foruden at være en lærd herre en ret betydelig godsejer, som havde erhvervet sig en række ejendomme gennem arv, ægteskab og køb. Slægten ejede bl.a. Benzonsdal, der ligger umiddelbart nord for Gjeddesholm.

Den næste ejer var den københavnske borgmester Herman Lengerken von Kløcker, som dog kun havde godset i få år.

I 1774 overtog Michael Wulff Gjølle Gjeddesholm efter von Kløckers enke, Caroline von Hoppe. Vi ved ikke ret meget om Gjølle. Han havde ord for at være en "streng mand", men alligevel er hans navn uløseligt knyttet til Gjeddesholm på en positiv måde. Ved sin død testamenterede den barnløse Gjølle salgssummen fra godset til et legat, som i høj grad var med til at præge udviklingen på ejendommen, bl.a. gennem bygning af skoler i Greve, Tune og Karlslunde og oprettelsen af Tune Landboskole.

Det blev op til Gjølles efterfølger Jens Lauritz Barfred at føre udskiftningen af godsets fæstegårde ud i livet. Han benyttede lejligheden til at udvide hovedgårdsjorden og give den et mere afrundet hele.

Barfred havde ofret meget på Gjeddesholm, siden han overtog det efter Michael Wulff Gjølle i 1797. Han havde anlagt en vej, bygget 35 husmandshuse med 6-9 tdr. land jord hver og 13 huse uden jord, opstillet en 8 hestes tærskemaskine i en smuk bygning med blyindfattede ruder. Desuden havde han opsat en 8 hestes mølle, og efter en brand genopførte han avlsgården.

Trafikalt lå godset også godt, tæt på Tåstrup-Køge-vejen, som blev åbnet i slutningen af 1700-tallet. Det betød at det var hurtigt at komme til de nærmeste købstæder Roskilde og Køge samt hovedstaden.

Men Barfred forsøgte imidlertid at kultivere grundlaget for det hele: jorden, som kun gav et ringe udbytte. Tiderne var heller ikke gunstige for Barfred. Han havde købt godset dyrt midt i en højkonjunktur, men snart kom Napoleonskrigene med fastlandsspærring og andre besværligheder, der trykkede afsætningsvilkårene for danske

landbrugsvarer. I 1819 udstykkede han proprietærgården Barfredshøj af Gjeddesholms nordvestlige jorder, åbenbart i et forsøg på at redde stumperne, men det var ikke nok til, at han kunne beholde Gjeddesholm. Barfred gik fallit, og han døde samme år som Valentinert overtog godset.

Heinrich Christian - den første Valentinert

I april 1822 satte Heinrich Christian Valentinert sin underskrift på skødet over Gjeddesholm, og dermed gik godset i det følgende halvt hundrede år en glørværdig tid i møde. Den nye ejer og de følgende generationer af Valentinert-familien kom ikke blot til at sætte deres præg på det nyerhvervede gods, de var også blandt de toneangivende inden for udviklingen af dansk landbrug. Det er denne indsats, vi i det følgende skal se nærmere på.

Heinrich Christian Valentinert havde sin slægtsmæssige baggrund i ordenen, da han i en alder af 54 år blev godsejer på Gjeddesholm. Valentinertene er en holstensk borger- og embedsmandsfamilie, gennem så mange slægtled, at man kan kalde den en patricierslægt. De tilhørte altså højborgerskabet, og fra familien er udgået både købmænd, præster og landmænd, ja sågar en senator i det flensborgske senat kan man tælle blandt anerne.

H.C. Valentinert var opdraget til at studere, og blev student ved Kiels Universitet 1786-90, men i 1791 overtog han alligevel forpagtningen af gården Futterkamp. Den var ret forsømt, og det kneb også med kontanter. Valentinert gik over til at gøde græsmarkerne og opfede stude, og det lykkedes at få oparbejdet gården i et sådant omfang, at ejeren selv ønskede at overtage dyrkningen. Som et plaster på såret fik Valentinert en ret betydelig erstatning på 36.000 daler kurant. Men hvad så? H. C. Valentinert kendte til det sjællandske landbrug, og gennem sin ældste søn købte han i 1821 først gården Bredeshave ved Præstø, og altså året efter Gjeddesholm, og her flyttede han hen med sin familie.

Da H.C. Valentinert overtog Gjeddesholm var godset som helhed i en meget dårlig tilstand. Jordene manglede både gødning og bear-

bejdning, og samtidig var kornpriserne så lave, at driften gav direkte tab. Udviklingen måtte vendes, og H.C. Valentiner gik i gang for fuld kraft. Han kopierede den metode, han med held havde brugt i Holsten: forbedring af jorden med gødning fra stude.

Studeopfedning

En af årsagerne til, at H.C. Valentiner sammen med familien udvandrede fra Holsten til Sjælland, har formentlig været, at det holstenske landbrug var mere udviklet end det østdanske - og gårdene derfor dyrere. Danske godsejere havde i mange år studeret forholdene sydpå, og bl.a. indført det holstenske kobbelfrug, hvor man samlede jorden i større marker, og de havde også indført det holstenske mejerisystem mange steder.

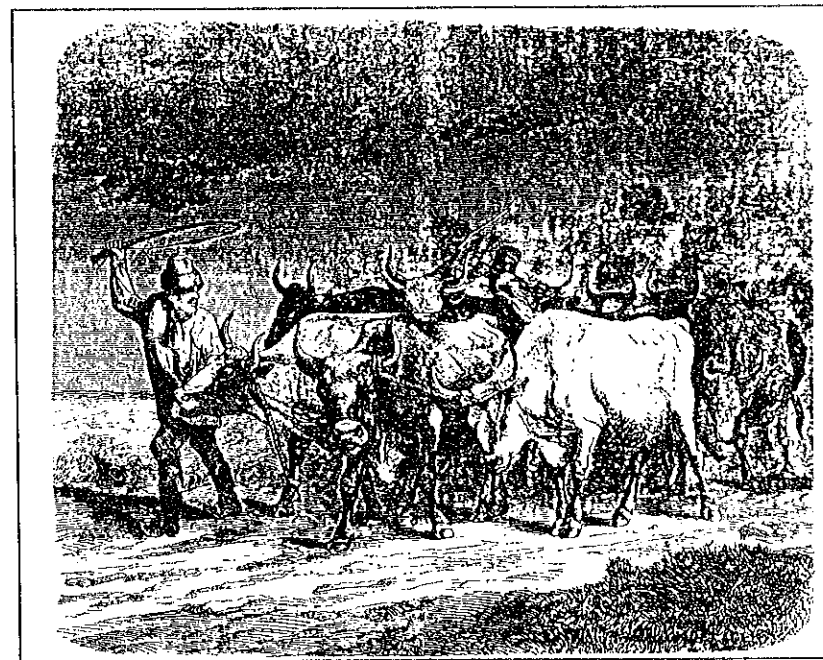
Valentiner kom fra et mønsterbrug, som han havde sat godt i drift, og dermed øget dets værdi. Ved at overtage Gjeddesdal kunne han få et gods billigt - prisen på tvangsauktion var kun 92.000 Rd. Kunne han nu i en overskuelig årrække gøre kunststykket på Futterkamp efter og få det forfaldne sjællandske gods på fode, var der en god fortjeneste at hente. Valentiner begyndte derfor på studeopfedning, og kornet købte han hos egnens bønder. Jorden blev planeret, drænet med åbne grøfter, der blev plantet levende hegn, og jorden blev gødet med studenes gødning. Desuden gik man over til at braklægge, og i brakåret moglede man jorden - som det første sted i landet. Formålet var at tilføre jorden næringsstoffer og gøre den mere porøs. Det lykkedes Valentiner at frembringe græsmarker, som man efter sigende ikke hidtil havde set mage til på Sjælland. Efter få år holdt han sommer og vinter 400 store jyske stude, som græssede om sommeren og blev fodret med korn og kartofler om vinteren. På 7 år blev det i alt til 5.400 stude.

Studeavl havde i mange år været en indbringende forretning for dansk landbrug, og salg af studene var sat i et fast system. Det mægtige opsving, som studeopdrættet i Jylland fik i forrige århundrede, skyldtes at godsejerne i 1788 havde mistet deres eneret til at opfede og sælge stude. Fra de nordjyske landsdele udgik i forrige århundrede store studedrifter til Husum og Itzehoe markeder. De fulgte de

ældgamle handelsveje ned gennem Jylland, de samme veje som studehandelen havde benyttet i middelalderen. Sidste torsdag i april og den første torsdag i maj var de to store markedsdage.

Det kneb imidlertid alvorligt med økonomien på Gjeddesdal. I de første 6 år satte H. C. Valentiner 50.000 Rd. til, for studefedningen kunne kun udføres med tab, og København var ikke noget fordelagtigt marked. I flere år saltede man kødet og eksporterede det, til tider med fortjeneste, til tider med tab. Derfor gik man sidst i 1820'erne over til at opkøbe kvæg i Jylland, og eksportere kødet efter slagtning. Det var sønnen Adolph Valentiner som fik til opgave årligt at opfede 500 stude i Jylland, og afsætte det saltede kød i England og Frankrig. Under indkøbsturene red han fra herregård til herregård - ikke helt ufarligt i betragtning af at han havde en formue i speciedalere i sin mantelsæk.

Studedrift

Hvorfor opdrættede man stude på Gjeddeshal?

Egnens bønder har undret sig: Hvorfor i alverden opfede-
de Valentiner ikke køer i stedet for stude? Så havde han fået mælk samti-
dig, og det var jo kendt, at stude var blevet svære at sælge. Det har
man åbenbart snakket så meget om, at det irriterede Adolph Valenti-
ner. I marts 1837 satte sig til skrivebordet på Gjeddeshal, skruede op
for blusset på petroleumslampen, fattede pennen og skrev et brev til
sin bekendt, I.C. Hald, som var udgiver af Tidsskrift for Landoekono-
mie.¹ Brevet blev trykt, og hermed indledte Valentiner sit omfattende
landbrugsfaglige forfatterskab.

A. Valentiner frygtede for, at hans fars fremgangsmåde var
blevet misforstået, fordi den var for usædvanlig. Derfor ville han
gerne fremhæve hensigten med faderens landbrugsdrift.

I 1822 holdt man kun 100 stude og 3-4 husholdningskøer på
Gjeddeshal, og i 1823 110 stude og 20 køer. I nogle år herefter var
koholdet næsten uforandret, mens studeholdet voksede med omkring
30 årligt, til det nåede 394 stude i 1827. I årene derefter mindskedes
studeholdet noget, mens antallet af køer øgedes, da jorden nu var
kommet i bedre stand.

Kunne man så ikke have opnået det samme ved kohold, med
mindre udgifter. Jo, men strategien var at tage tabet straks, for derefter
hurtigt at få en forbedring af driften. Når man sammenligner de første
års lave indtægter som følge af usle afgrøder og lave korn- og
smørpriser med de følgende års bedre indtægt, kan man sige, at Valen-
tiner straks kunne have haft en bedre fortjeneste ved at satse på kohold
og mejeridrift. Adolph Valentiner indrømmer da også, at tabet ved
studeopfedningen var betydeligt, men begrundet den valgte strategi
med, at da familien begyndte på Gjeddeshal, var jordene i "en meget
forhutlet og udslidt Tilstand".

H.C. Valentiner var ukendt med landet og dets skikke, da han
kom til Danmark, og han følte sig fremmed overfor den sjællandske
landbefolkning. Hans indtryk var at den lokale befolknings arbejds-
moral var lav. Hvis han skulle have kastet sig over det mere arbejds-
krævende kohold i stedet for studeopdræt, måtte han ansætte lokale
malkepiger og mejerister, og det turde han ikke binde an med. Folk på

egnen var dengang meget mindre vant til arbejde, end nu i 1837, skrev
Valentiner. Gode malkepiger var vanskelige at opdrive, især for en
fremmed.

Fra 1828 begyndte man på Gjeddeshal at erstatte studene med
køer, og i 1831 indrettede man et helt mejeri, samtidig med at jorden
blev dyrket bedre, og rapsdyrkning indførtes.² Da Adolph Valentiner
overtog godset i 1831, afskaffede han straks studene, og holdt udeluk-
kende malkekøer, så besætningen i 1839 bestod af 160 køer, 22 heste
og 70 svin.

Nu var det for en tid mejeribruget, det gjaldt.

Adolph - den anden Valentiner

H. C. Valentiner havde næppe nået at bringe sine forbedringer
på Gjeddeshal i orden, før han døde i 1831 under en tyfusepidemi.
Forinden havde han besluttet, at godset skulle overdrages til sønnen
Adolph, som var født 1803 på Futterkamp. Adolph Valentiner havde
fået en solid uddannelse, først ved latinskolen i Kiel og ved privat
undervisning. I de følgende år var han elev på gymnasiet i Kiel, og da
faderen overtog Gjeddeshal begyndte uddannelsen til landmand, først
hos broderen Ulrik på Bredeshave i Sydsjælland.

Adolph var faderens yndlingssøn, så skønt Ulrik var ældre,
blev Adolph testamentarisk indsat som arving til familiens pryd Gjeds-
eshal. Ved faderens død overtog han Gjeddeshal for 160.000 Rigsda-
ler, men da han skulle dele med 9 søskende, ejede han ikke mere end
12.000 rigsdaler af gården.

Det var altså på et yderst spinkelt kapitalgrundlag, han gik i
gang, og han var nødt til at låne til forbedringer. Årsagen til at han
turde binde an med det, var vel at han kendte godsets tilstand. På
mange måder var der et bedre grundlag at bygge videre på, end da
hans far købte godset i 1822. Der var nu mulighed for at få "ren
indtægt", som det hed i samtiden, d.v.s. overskud.

Adolphs syn på landbrugsdrift var helt ligetil: Den skulle
kunne betale sig!: "Pengeudbyttet er det sidste og eneste, der kan
godtgøre et landoekonomisk Foretagendes Rentabilitet. Vi Landmænd
have den Opgave, først at producere det størst mulige Raaproduct,

derefter gøre det til den bedst mulige Handelsvare og endelig afsætte denne Vare bedst muligt; den Mand, der bedst løser denne Opgave, er den bedste Landmand." ³ Og det var det, Adolph stræbte efter at være.

Adolph Valentiner som landmand

De første 20 år på Gjeddeshal var svære for Adolph Valentiner.

Fra 1831 og 10 år frem tog han initiativ til jordkørsel i stor stil, fik udjævnet huller og lavninger, og fuldførte vandaflledning ved åbne grøfter. Der blev anbragt stensluser overalt, og anlagt almindelige veje og som noget helt nyt faste markveje.

Om vinteren brugte man stærk fodring af kvæget, og derfor byggede man allerede 1835 lader på Gjeddeshal. For at fremme udbredelsen af lader offentliggjorde Adolph Valentinerne tegningerne til dem.

Først efter 1853 steg indtægterne betydeligt; der var tale om godt en fordobling af det økonomiske udbytte. Han mener selv, at noget af det skyldes højere priser, men fremhæver også resultatet af dræning med nedgravede rør, og kraftigere gødsning af jordene, der blev mulig ved ændret fodring af kreaturerne og brug af kunstgødning.

Med sine mejeriregnskaber påviste han, at udbyttet kunne forbedres yderligere ved at opfodre svin med affaldsprodukterne valle og kærnemælk fra mejeridriften. Efter at have afholdt forsøgene i en periode offentliggjorde han atter resultaterne, og anbefalede opdræt i stor stil af engelske Suffolk-svin. I det hele taget gjorde han sig mange overvejelser over, hvilke typer svin og kvæg man skulle opdrætte på Gjeddeshal.

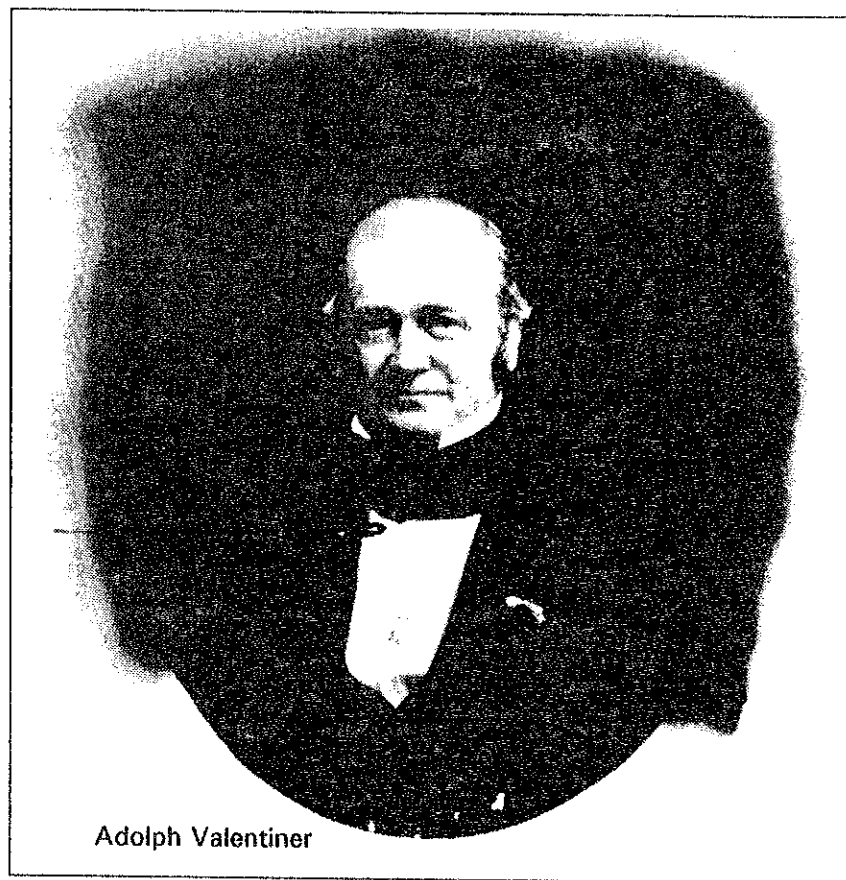
Gården beskrives således i en oversigt over større danske gårde:

"Gjeddeshal afgav saaledes i en Række af Aar Exempel paa, hvorledes en Gaard, der er bragt i Kraft, og hvor der siden arbejdes hen til at vedligeholde og forøge den, bringes til at give sikre Afgrøder, og man kjender maaske ikke nogen Gaard hos os, hvor Rapsdyrkning har kunnet fortsættes uafbrudt i 40 Aar på omtrent 1/16

af Arealet, og i de sidste 10 Aar i Gjennemsnit givet en større Afgrøde, end i de første 10 Aar, trods Virkning af Mergling og den stærke Studedefning, som just i den første Tid skulde synes at virke så kraftig."

Gjeddeshal vandt ry som en af landets bedst dyrkede gårde, og der var kamp om at anbringe unge landmænd her. Adolph Valentiner var ikke særlig villig til at tage dem, men det blev alligevel til en del, der kom ind fra familie og bekendte.

Valentiner formåede også at få Landhusholdningsselskabet til at afholde maskinprøver på Gjeddeshal. Det skete i 1860, hvor man

Adolph Valentiner

afprøvede en engelsk mejemaskine, af fabrikatet Burgess & Key, som Landhusholdningsselskabet havde købt. Den kom nu aldrig ud over forsøgsstadiet her i landet.

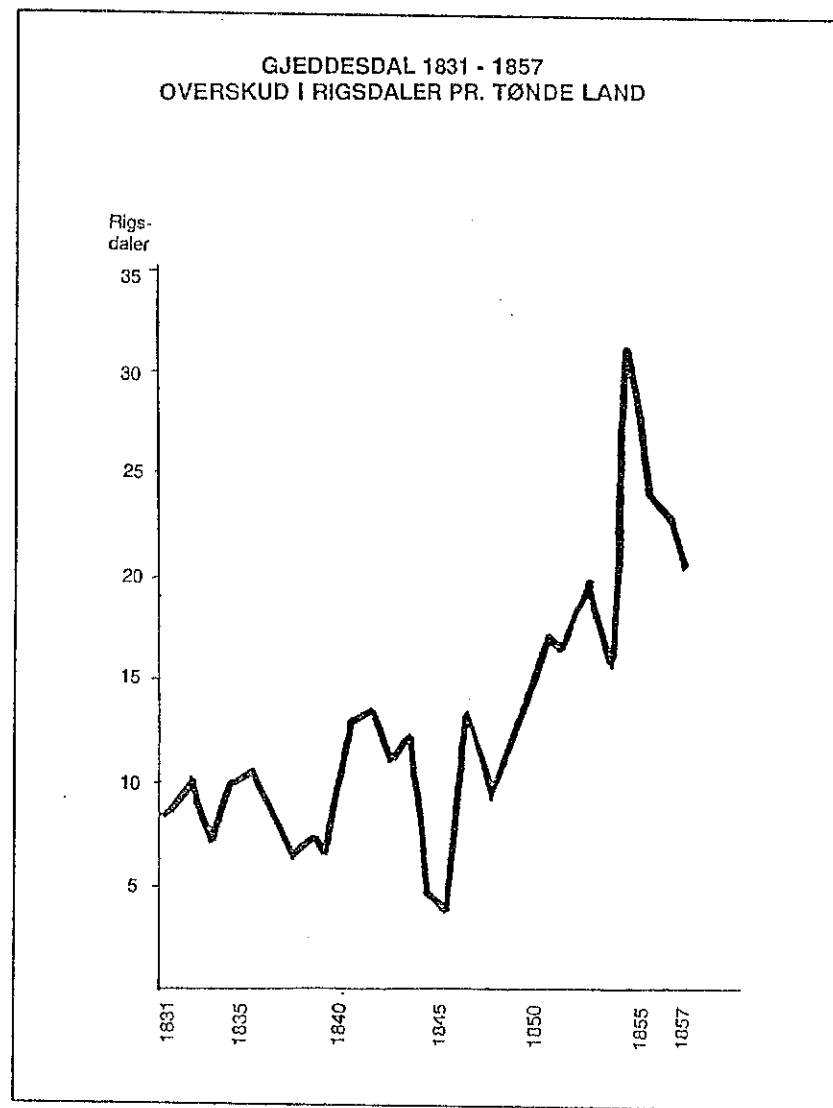
Hvert år var der en mængde besøgende fra Danmark og også fra udlandet, men man mener, at de har undret sig noget. Driften af gården var i orden, men det var bygningerne ikke. "Skjønne, storartede Bygninger, nye og kostbare Maskiner og pyntelige Omgivelser var nemlig ikke Valentiners Sag; han mente, at naar der sørgedes for lune Stalde til Dyrene og tilstrækkeligt Husrum for Sæden og Mejerilokale, har Landmanden gjort nok; at anvende meget på Bygninger, bringer sjelden Renter Han vidste godt at gjøre Forskel mellem hvad der skete for Stadsens og hvad for Nyttens Skyld; paa Qvægets Fodring og Markernes Gjødning blev aldrig sparet. Maaske gik han dog med Hensyn til Bygningens Økonomi noget vel vidt; hans Mejerilokaler lode ikke saa lidt tilbage at ønske, men det hindrede ham dog ikke i at producere fint Smør..."⁴ Dog var vogne og redskaber altid i god stand, hestene - som han holdt forholdsvis få af - stærkt fodrede.

Den nøjagtige bogføring⁵

At Adolph Valentiner ikke overlod noget til tilfældighederne, fremgår af den omhyggelighed, hvormed han førte regnskab over godsets drift. Det mente han også skulle komme andre tilgode, og som den første landmand gav han afkald på hemmelighedskræmmeriet og offentliggjorde sine regnskaber. "Dersom det kan interessere Nogen, har jeg medbragt et Uddrag af mine Regnskaber for 36 Aar, som vil vise, at der har været Tilbagegang, Stillestaen og Fremgang hos mig, at det i de første 16 Aar ikke var mig muligt, at bringe Nettoudbyttet af 1 Td. Land over 7-8 Rd., derefter kun til 11-12 Rd., og at det først i de sidste 12 Aar har været muligt at naae et Nettoudbytte af 20-30 Rd. pr. Td. Land. Lad mig endnu tilføje, at naar mine Indtægter af Ageren ere stegne i de sidste Aar, da har denne Forøgelse taget sin Begyndelse med mine Studier af Naturen og Naturvidenskaberne, idet jeg altid har søgt at gjøre mig Rede for, hvilke Virkninger denne Fodring eller hin Gjødning m.m. vilde gjøre; derfor bringer jeg idag min Tak til Videnskaben og til Videnskabsmændene, der ofte, maaske dem selv

ubevidst, have hjulpet mig, for den Vejledning, jeg bestandig har fundet hos dem."

Med dette knæfald for naturvidenskaberne indledte A. Valentiner i 1858 offentliggørelsen af godsets regnskab. Her kan man se,

hvordan indtægterne fordelte sig på afgrøderne og mejeridriften. Mejeriet har givet en ret stabil indtægt i hele perioden. Fra 1831 frem til 1853 gav det en indtægt på 7-8.000 Rd., hvorefter det steg til 10-11.000 Rd. Indtægten fra afgrøderne var derimod mere svingende. I 1831 gav de 6.700 Rd., mens det i 1834 var det dobbelte. Men generelt lå de omkring 9-10.000 Rd. fra 1834 til 1844. Dernæst stiger de, bl.a. som følge af højere kornpriser. De største stigninger sker imidlertid fra 1851 til 1854, hvor der er tale om et hop fra 13.100 til 23.800 Rd.

Investeringerne begynder for alvor i 1846. Forinden da er der kun bygget for 1000 Rd. i 1831, for samme beløb 1835. I perioden 1846-1853 bygges der for ikke mindre end 17.600 Rd., og der drænes og investeres i jordarbejder for 17.200 Rd. I samme periode er det samlede overskud af driften 95.650 Rd. Det er altså ikke mindre end 36 pct. af overskuddet, der investeres over en 13-årig periode. Man tager for alvor fat på investeringerne i 1846, efter to år med et ret ringe overskud.

Valentiner fremhæver selv dræningens store betydning for det voksende overskud, som da også er steget ganske markant fra 1853. I sin opgørelse gør han status over værdien af den jordforbedring, der er sket i hans tid: "1834 blev min Eiendom taxeret, og de meget fornuftige Mænd, der udførte denne Forretning, meente, at en Forpagter kunde nok give 4 Rd. for hver Td. Land, hvilket jeg fandt rigtigt; 1852 blev den taxeret igjen og ansat til 8 2/3 Rd. pr. Td. Land, 1856 igjen og ansat til 14 Rd. pr. Td. Land. Og naar man betragter Regnskabsudtaget saa vil man see, at Mændene, hvoraf den ene hver Gang var den samme, meget rigtig have fulgt Eiendommens Udvikling..."⁶

Adolph Valentiner - en agtet mand

Adolph Valentiner vandt efterhånden fodfæste i landbrugets organisationer. Af hans mange poster kan nævnes, at han var formand for Kjøbenhavns Amts Landboforening fra 1841 til kort før sin død, og han var en af direktørerne for Brandforsikringsforeningen for rørlig Ejendom i Sjællands Stift. Desuden var han formand for sogneforstanderskabet i Greve-Kildebrønde. Adolph Valentiner var en flittig gæst

ved landmandsmøder, og et aktivt medlem af Landhusholdningsselskabet, hvor han holdt mange foredrag. I et af dem, som han holdt lige efter krigen 1864, opfordrede han indtrængende til arbejdsomhed og nøjsomhed for både gamle og unge. Året før sin død i 1868 gjorde A. Valentiner status over landbrugets udvikling i de 37 år, han havde været aktiv landmand. I et foredrag i Landhusholdningsselskabet fæstnede han sig især ved den imponerende stigning i kornproduktionen, der var sket i den forløbne menneskealder, og han tilskrev bl.a. denne forøgelse:

1. Opdyrkning af hidtil ubenyttede Jorder,
2. Mærgling, som jeg anseer for en af Hovedfaktorerne,
3. Udgravning af skadeligt Vand, og som følge deraf
4. en meere omhyggelig og dybere Behandling af Ageren."

Fra 1830-1860 var der sket der en stadig udvidelse af det dyrkede areal. Nyt land kom under plov, og der skete en kvalitativ forbedring af de arealer, der blev anvendt til græsning - overdrev, eng, heder m.m. Der var tale om en stadig bestræbelse for at "forhøje" værdien af de jordressourcer, der var til rådighed. Engarealer af ringe kvalitet blev forbedret, så de gav bedre græsning og større udbytte af hø, og mange græsningsarealer blev taget ind til pløjeland.⁷

Mejeridrift - en sikker indtægt

Adolph Valentiner var blandt pionererne hvad angik gødskning af jorden, mergling og dræning. Med sin indsats i udviklingen af mejeribruget slog han, og senere hans søn Heinrich Nicolai for alvor Gjæddesdals navn fast.

Mejeribruget i Danmark havde indtil da udviklet sig langsomt siden 15-1600-tallet. Den hollandske bosættelse på Amager i 1521 havde givet dansk mejeribrug et løft, og langt op i tiden kaldtes mejerier hollænderier (også af Valentiner). Det var navnlig fra Nederlandene, Schweiz og England, man hentede viden og mejerikyndige.

Men i løbet af 1700-tallet skete der en ændring i mejeribrugets placering inden for dansk landbrug. Der blev mange steder indrettet mejerier på bekostning af studeopdræt. Man fremstillede smør på herregårdene, og den voksende afsætning skyldtes den voksende befolkning og den efterhånden større levelfod. Hos bønderne var mejeribruget gennemgående ikke særlig godt, med Fyn og landsbyerne omkring hovedstaden som undtagelser.

Landboreformerne i slutningen af 1700-tallet og den stigende produktivitet i landbruget medførte større husdyrhold og stigende mælkemængde. Det var dog fortsat herregårdene, der dominerede. Hos bønderne satte man mælken hen under loftet i opholdsrummet, hos større landmænd havde man ofte et køligt værelse, mens mange herregårde havde store mælkestuer i en kælder.

Landbrugshistorikeren Gregers Begtrup har beskrevet, hvordan mælken blev behandlet på de forskellige typer landbrugsejendomme:

"Hos Bønderne hensættes Melken sædvanligen på bræder, under Loftet i det Værelse, Familien opholder sig daglig, hvorved det taber sin behagelige Smag, og løber snart sammen. Hos bedre Landmænd haves et eget køligt Værelse. Paa Herregårdene haves store Melkestuer, sædvanligen i Kjelderen, at Temperaturen kan være eens baade Vinter og Sommer. Et sligt Værelse holdes meget reent, luftigt, og kjøligt, det maa være mere kold, end Varm. Paa de store Gaarde kjernes hver Dag om Sommeren, og kan da om Sommeren paa de største Gaarde kjernes daglig 1 til 2 Fjerdinger Smør. Om Vinteren, og naar Melkningen aftager, kjernes kun et par Gange om Ugen. Hos Bønder og mindre Avlsbrugere samler man paa Fløden i 8te Dage og længere til en Kjerning. Men deres Smør er ikke heller saa got, som paa Herregaardene".⁸

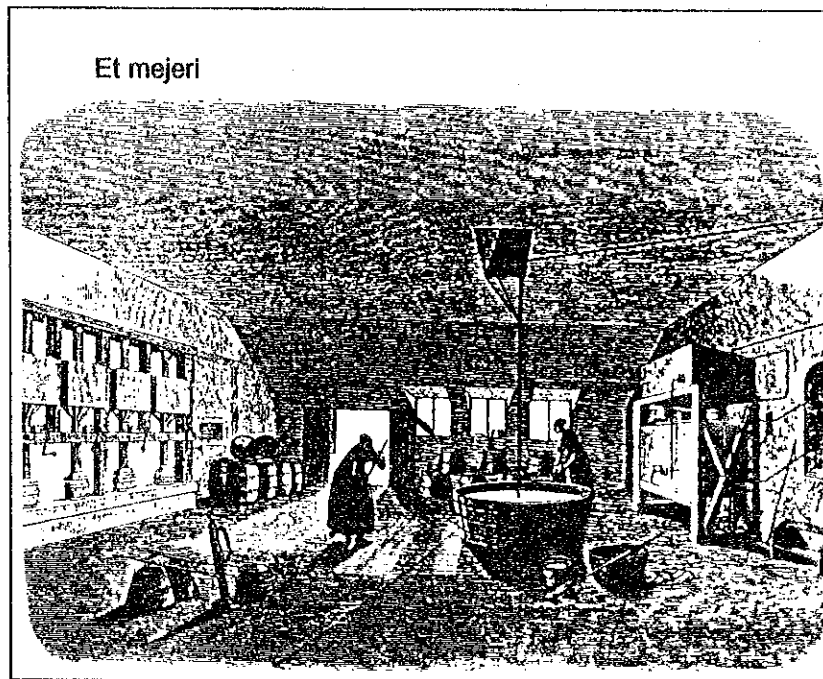
I 1800-tallet blev Holsten forbilledet for mejeribruget. Det var det holstenske bøttemejeri der fra ca. 1830 lagde grunden til herregårdssmørrets høje niveau. Det var ikke så meget et nyt system eller en ny teknik som en ændret holdning til arbejdet og en omhyggelighed i behandlingen af mælk, fløde og smør. Det krævede plads og arbejdskraft, gennemført renlighed og omhu.

Indtil da var det ikke klart, om man ville satse på osten eller på smør, men indførelsen af holstensk mejeri og mejersker førte til, at smørproduktionen kom i første række.

Det første holstensk inspirerede mejeri i Danmark blev indrettet på Gjeddesdal 1829, og frem til omkring 1870 foregik udviklingen inden for dette system. Det holstenske bøttemejeri hævdede sig kvalitetsmæssigt endnu længere tid, og det siges, at højdepunktet i dansk smørproduktion med hensyn til smag og finhed blev nået med herregårdenes bøttemejerier.⁹

I januar 1864 holdt Adolph Valentiner et foredrag i "Kjøbenhavns Amts Landboforening", hvor han opfordrede landets mindre og små producenter til at slutte sig sammen i fællesmejerier. Hidtil var det kun godsernes mejerier, der kunne lave ordentligt smør. Landmændenes var ofte dårligt behandlet og kunne være så gammelt, at de skinnede i alle regnbuens farver. Han ville have mænd til at stå for mejeridriften i stedet for mejerskerne. Mændene skulle have kendskat

Et mejeri

til mælkerikemien. "Følgen vil blive Kappelyst, bedre Køer, bedre Fodring, - Mælk, som nu unyttig fortæres hjemme, vil blive forædlet - og jeg lover, at Landets Indtægter vil blive forøget med Millioner Rigsdaler!"

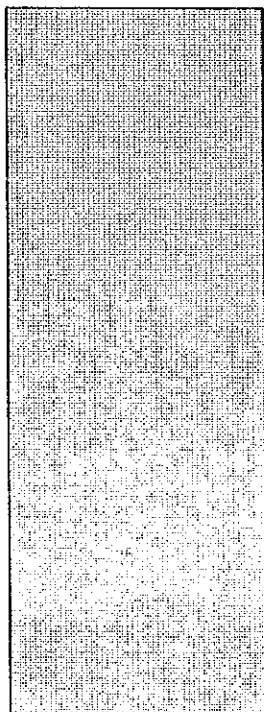
Heinrich Nicolai - den tredie Valentiner

Vandmejeriet

Adolph Valentiner indførte det holstenske mejerisystem på Gjeddeshal, men han opnåede ikke at se de mange eksperimenter der i et par årtier skulle føre til andelsmejeriernes sejr og herregårdsmejeriernes endeligt.

Heinrich Nicolai Valentiner

I 1868 havde der atter været ejerskifte på Gjeddeshal, og den tredie Valentiner overtog godset.

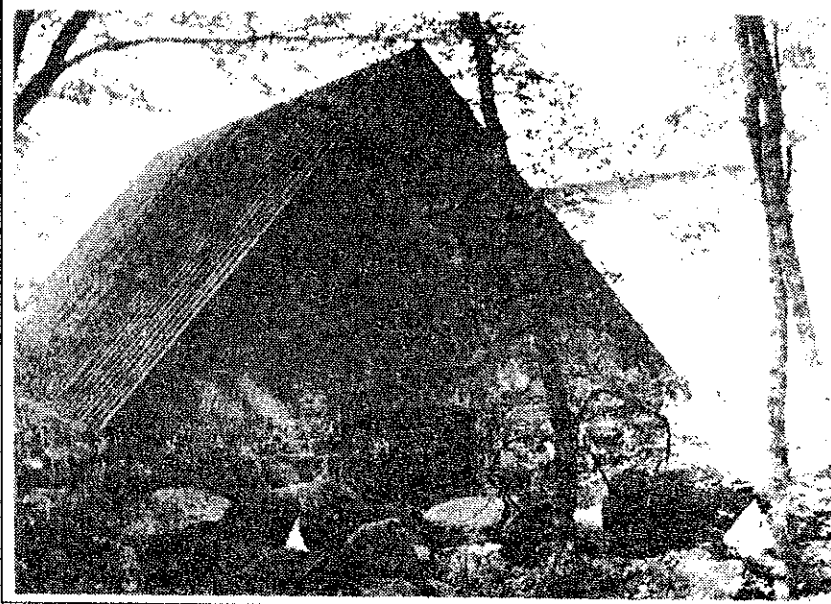
Heinrich Nicolai Valentiner var født 1834 på Gjeddeshal. 13 år gammel blev han sendt til København til professor Hammerichs hus, og blev student fra Borgerdydskolen og derefter cand. phil. Herefter vendte han sig mod landmandslivet, og fik sin uddannelse i Danmark og i England. Han forpagtede Sallerupgård, og overtog efter faderens død i 1868 Gjeddeshal.

Han blev tidligt valgt ind i sognerådet, og var formand i 30 år. Han opnåede også at blive etatsråd.

Noget af det første, H.N. Valentiner gjorde som ejer, var at han opførte et vandmejeri.

Det "holstenske bøttesystem", hvor mælken blev hensat i flade bøtter 24-36 timer for at få mest mulig fløde afsat på overfladen

Vandmejeriet på Gjeddeshal

så den kunne skummes af, var ikke særlig effektivt, og man brugte ca. 30 kg mælk til at fremstille 1 kg smør.

I 1860'erne begyndte man i USA og Sverige at sætte mælken til flødeafsætning i koldt kildevand, og det gav en mere sikker og fuldstændig udvinding af fløden. De første mejerier af vandmejerisystemet blev indført på Gjeddesdal og Lerchenfeldt, og typen vandt hurtigt frem overalt i landet.

Mens det holstenske system arbejdede med flade bøtter - med stor overflade for at fremme flødeafsætningen - og tør luft, indførte man med vandmejeriet dybe spande og koldt, helst rindende vand i mejerilokalet. Mælkespandene med den nymalkede mælk stod i vandet, og det gav en hurtigere og mere fuldstændig udskillelse af fløden, samtidig med at mælken forblev sød og derved kunne bruges til f.eks. ostefremstilling. I et cementbassin holdt man konstant 6-7 gr. Reaumur (ca. 10 gr. C), som var den bedste temperatur for at mælken kunne afsætte fløde. Valentiner gjorde samtidig forsøg med isafkøling. Det siges, at folk valfartede til dette vandmejeri, og at det blev efterlignet flere steder. I 1871 foretog Valentiner omfattende forsøg for at hjælpe dem, der ikke ville eller kunne gå over til rationel vandafkøling. Han tilsatte lige dele koldt vand til mælken, og undværede mælkekælder ved at skumme i ostekar. Resultatet blev 28,8 pund mælk pr. pund smør. Mælk fortyndet på den måde gav samme smørmængde på 4 timer som ufortyndet efter 24 timer.

Vandmejeriet var ret billigt at anlægge, men det krævede store mængder rindende vand af ensartet temperatur. Det var derfor nødvendigt med en kilde eller en boring. På Gjeddesdal sprængte man sig vej til kilden - efter sigende var det første gang man brugte dynamit her i landet til den slags.

Det var i 1860'erne dansk mejeribrug vandt afgørende fremgang. Mejeriproduktionen, mest smør, steg fra 17 mill. kg. i 1860 til ca. 30 mill. kg. i 1870, og eksporten øgedes fra 10 til 20 pct. I mejerierne blev arbejdsgange og hjælpemidler fornyet, og man satte målbevidst ind på at forbedre både kvalitet og produktion.

Ismejeriet

En videreudvikling af vandmejeriet var "ismejeriet", som meget betydelig opsigt blev introduceret i Danmark 1873. Det var dog besværligt, for man skulle indsamle sne og is om vinteren, og opbevare det så godt isoleret, at man havde is sommeren over. På Gjeddesdal havde man ikke sne og is længere end til august. Op gennem 1870'erne anvendtes de to systemer side om side, og deres fordele og ulemper blev nøje drøftet. Ikke så sjældent blev systemerne kombineret. Ismejerisystemet var ikke så stor en nyskabelse som vandmejeriet, og mejerieksperten N.J.Fjord var ikke tilfreds med ishusene, fordi de var for meget spild.

Som helhed havde mejeridriften i Danmark dog stadig svært ved at slå igen- nem, og kvalitetsmæssigt var det tyske "Prima Kiel"-smør mere værdsat på eksportmarkederne end det danske smør. Det kneb imidlertid ikke for Gjeddesdal at få afsat smørret og osten, for varerne var meget populære i København:

Da Gjeddesdals mælkeri var kendt for at levere de bedste varer solgte man

omtrent alt det producerede smør i krukker til en mængde husholdninger i København, og det var en indbringende måde at drive smørhandel på. Fra 1.11. 1871 til 31.10. 1872 kærnedes man 18.919 pund sn af 551.642 pund mælk, og man lavede 25.421 pund frisk ost.

Et ismejeri

H. N. Valentiner offentliggjorde i 1873 sine regnskaber og forsøgsresultater for mejeridriften. Der var nu brugt 26 pund mælk pr. pund smør og 14 pund mælk til et pund ost. Valentiner benyttede lejligheden til at erklære det gamle holstenske mejeri for dødsdømt.

Centrifugen

I 1874 arrangerede Landhusholdningsselskabet et landbrugs-møde på Gjeddesdal. Det skete i overværelse af så fornemt selskab som godsejer Tesdorpf, selv holstener og en af landets førende godsejere, docent N.J. Fjord fra den nyoprettede Landbohøjskole, samt direktørerne Burmeister og Wain fra det senere så kendte skibsværft. På mødet fortalte Heinrich Valentiner forsamlingen om hvordan man kunne skumme mælk i et apparat, som han kaldte en "cantrifuge". Fabrikanten, ingeniør Winstруп, som også var med, fik bestilling på en mælke-centrifuge, som kom i drift på Gjeddesdal 19. juli 1876.

De mere effektive centrifugalkraft-centrifuger, der blev fremtidens mejerimaskine, kom frem her i landet 1878. Den danske opfinder

L.C. Nielsen frembragte året efter sin kontinuert virkende Maglekilde centrifuge. Forsøg i årene efter viste centrifugens overlegenhed. Ved centrifugering blev der kun anvendt 25 kilo mælk til 1 kg smør, mod 28 kg i ismejeriet og endnu mere i vandmejeriet. Forsøgene viste og at fløden kunne udvindes lige så fuldstændigt af mælk, der var sammenbragt fra forskellige bedrifter til fælles behandling. Med de gamle metoder gav den sammenbragte mælk meget ringe smørudbytte. Den kontinuerlige centrifuge var derfor en nødvendig betingelse at man med godt resultat kunne gå over til andelsmejerier eller anden fællesdrift. Resultaterne var til at tage og føle på. Man fik op til 25 pct. mere smør af den samme mælk, og for gårdejere og husmænd steg smørprisen mindst lige så meget ved springet op til "herregårds-kvalitet".

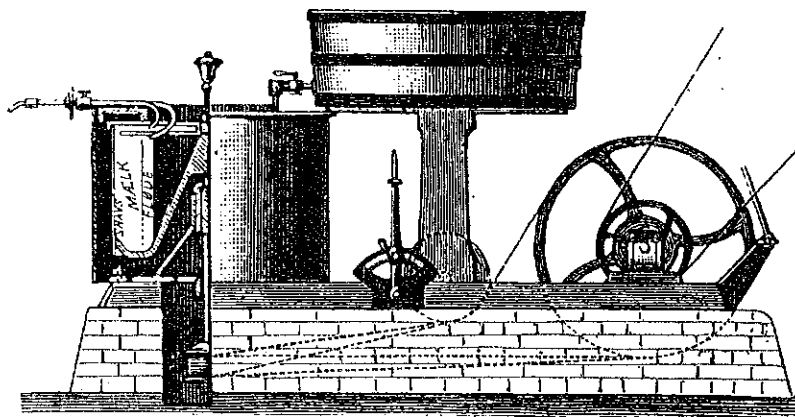
Godsejer Tesdorpf fik Landhusholdningsselskabets bestyrelse overtalt til at betale N.J. Fjords mejeriforsøg, og der blev indrettet forsøgsmejerier på Ourupgård og Gjeddesdal samt to andre steder, og der blev også gjort forsøg her med de første centrifuger. På grund af den korte afstand til København er det sandsynligt, at N.J. Fjord har benyttet Gjeddesdal mest til sine forsøg, og i hvert fald, når han skulle vise centrifugen frem.

Den sidste centrifugering på Gjeddesdal

I 1878 var Valentiner med til at oprette Københavns Mælkefor-syning, som i et par år fik al mælk fra Gjeddesdal. Det år blev der leveret 2,5 mill. pund, og i 1879 det dobbelte. Da sagen var godt i gang, trak Valentiner sig atter tilbage til smør- og osteproduktionen. Gjeddesdals smør opnåede da en pris på 10 kr. over topnotering.

I 1881 gik Valentiner over til centrifuge-drift på Gjeddesdal og fik en maskine af Nielsens og Petersens patent. Godset havde ca 140-150 malkekøer, og ved at fodre med kraftfoder nåede man op på henved 6.000 pund mælk pr. malkeko årligt. 1894 blev mejeriet nedlagt, og mælken blev fremover leveret først til et andelsmejeri, og fra 1898 til København.

Maglekilde Centrifuge. Opfinderen, C.L.Nielsen arbejdede på Maglekilde Maskinfabrik i Roskilde. Deraf kommet navnet.

Adolph Hermann - den fjerde Valentiner

Valentiners forsøg med centrifuger til kærning af smør blev paradoksalt nok begyndelsen til enden for mejeridriften på Gjeddesdal. Med centrifugen opnåede man nemlig, at man i modsætning til tidligere kunne behandle mælk fra forskellige besætninger i samme arbejdsgang. Dermed var centrifugen ideel til de nye andelsmejerier, som snart skød op over hele landet. Det var en stor fordel for de almindelige mellemstore og mindre gårde, mens herregårdenes mejerier i nogen tid stadig kunne overleve på renoméet ved at levere kvalitetsvarer. I længden gik det bare ikke, andelsmejeriernes fremstillingsmetoder var mere effektive, og kvaliteten af bøndersmørret blev "lurmærket".

Den fjerde og sidste Valentiner på Gjeddesdal, Adolph Hermann (1860-1942), der i 1905 overtog godset efter sin fader, havde ikke de samme muligheder for at gøre sig gældende i udviklingen af dansk landbrug som faderen og farfaderen. Det var ikke længere på godserne, men på Landbohøjskolen og forsøgsstationer, de nye metoder blev udviklet og afprøvet. Til gengæld byggede han nye staldbygninger i stedet for de gamle, forsømte. Han udvidede også landbrugsarealet en del, ved at fjerne de levende hegn.

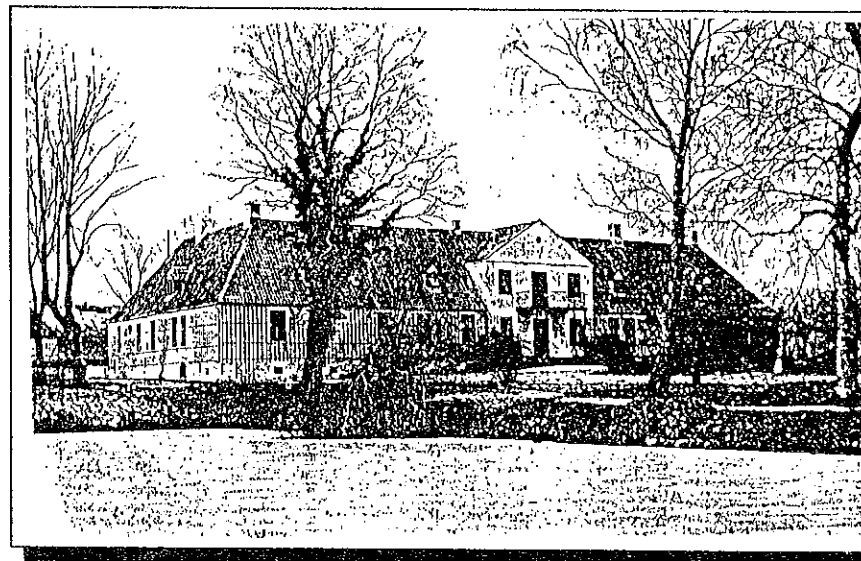
Nytårsnat 1918 nedbrændte Gjeddesdals hovedbygning, og han opførte derefter den nuværende renaissancehovedbygning.

I 1920'erne blev tiderne atter en gang strenge for landbruget, og 1927 måtte A.H. Valentiner sælge godset til Martin Nymann, i hvis slægt godset stadig befinder sig. Også i dag er godset et spejl af det øvrige landbrug, idet der nu ikke længere findes dyr i staldene; driften er alene koncentreret om kornavl.

Med indsatsen først med hensyn til mergling, gødskning, så med dræning og siden på mejerifronten var Gjeddesdals rolle som foregangslandbrug udspillet. Det træder tilbage i rækkerne som et mere almindeligt gods. Nu var det ikke længere de store landbrug, der havde initiativet, men det var andelsbevægelsen, der kunne skumme fløden af de eksperimenter, der var foretaget bl.a. på Gjeddesdal. Det

var spændende årtier, da familien Valentiner ydede et betydeligt bidrag til dansk landbrugshistorie.

Hovedbygningen på Gjeddesdal 1907

Noter

- ¹ Et Brev fra Proprietair A. Valentiner til Udgi-veren, om Stedefedningen paa Gjeddeshal i Aarene 1822-1830. Tidsskrift for Landoekonomie. Udgivet af J.C. Hald. Kjøbenhavn 1838
- ² Kilde: Tidsskrift for Landoekonomie 1868, udg. af J.C. la Cour
- ³ Tidsskrift for Landoekonomie, 1838, s. 349
- ⁴ B.S. Jørgensen i Tidsskrift for Landoekonomie 1868, s. 350
- ⁵ Tidsskrift for Landoekonomie, 1858 s. 134
- ⁶ Tidsskrift for Landoekonomie, 1858, s. 135ff
- ⁷ Det danske landbrugs historie 1810-1914, s. 82
- ⁸ G.O. Begtrup: Beskrivelse af Agerdyrknings Tilstand i Danmark, II, 1803, s. 406f.
- ⁹ A. Axelsen Drejer i K. Hansen (red): Det danske landbrugs historie, IV, s. 208ff.

LITTERATUR

Christmas-Møller, Ingeborg: På fattighuset. 1976

Dansk Biografisk Leksikon: artikler om Heinrich Christian, Adolph og Heinrich Nicolai Valentiner

Dansk Mejeribrug 1882-2000. Red. Claus Bjørn. 1982

Danske Slotte og Herregårde. Red. Aage Roussell Bd.1. Kbh. 1963. s. 293-300: Gjeddeshal

Det danske landbrugs historie 1810-1914 bd III. Red. Claus Bjørn. 198: Især s. 7-192

Greve Hospital 1737-52. Ved O. Eriksen. (Gult hefte nr. 16)

Greve og Kildebrønde Sognes Historie. 1967. Af W. Antoniewicz

Hvidberg, Ena: Greve Main - et kulturlandskab i forvandling. 1990

Michael Vulf Giøes Legat. Ved E. Doberck. (Gult hefte nr. 27)

Snoldelev Tune. Træk af sognenes historie. 1939. Af Th. Mølby, A.P. Andersen, Søren Sørensen og Sivert Nielsen

Trap Danmark

Valentiner, Aage: Gjeddeshal 1676-1927

KILDER

Folketællinger 1787 ff.

Beskrivelse over Hovedgaardene i Sjælland. Samlet og udgivet af Gr. Begtrup. Kbh. 1801. Heri s. 283-289: Gjeddeshal

la Cour, J.C.R.: Danske Gaarde. Bd. 4. Århus 1907. Gjeddeshal s. 472